

МАЛА ПРОЗА ВАСИЛЯ МИСИКА: ТЕОРЕТИКО-КРИТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ

У статті досліджено зразки малої прози Василя Олександровича Мисика. Аналіз творчості Мисика показує, що існують підстави розглядати малу прозу письменника як невід'ємну складову його творчості, котра вимагає окремої інтерпретації. Визначено, що творчий талант поета Мисика вплинув і на його прозові твори. Синтез епічного і ліричного начал реалізується без домінування одного над іншим. Письменник продовжує відстоювати свої світоглядно-естетичні принципи, використовуючи різноманітні засоби їх передачі.

Ключові слова: оповідання, сюжетоскладання, наративна форма малої прози, художній психологізм, мотив.

Українська література, концентруючи увагу на актуальних проблемах життя суспільства, прагне до художньо-аналітичного й естетичного типу пізнання та відображення дійсності. Її характеризує глибокий історизм у різноманітних виявах і аспектах, прагнення до всеосяжного усвідомлення всіх труднощів життя народу, пильна увага до проблем особистості, різноманітність художніх рішень, пошук нових художніх форм.

Серед письменників, чия творчість відповідає названим вище вимогам, варто назвати Василя Олександровича Мисика. Склалося так, що у свідомості не тільки пересічних читачів, а й науковців Мисик сприймається переважно як автор поетичних творів. Однак мала проза, тобто художні твори малої епічної форми, у творчому доробку цього автора мають істотне значення як окреме естетичне явище. У такому ракурсі ще не проаналізовано поетику казок, есе, новел, нарисів, оповідань, а без урахування місця малої прози у творчості письменника неможливо сформувати об'єктивного уявлення про складний процес становлення й розвитку таланту митця. Саме на цьому аспекті й зосереджено наше дослідження.

Головними ознаками творчості Мисика можна вважати такі: зростаюча активність думок і почуттів, уміння йти від першооснов життя, висока культура слова, тісний зв'язок із часом, філософська наповненість образного світосприйняття.

Постать Мисика цікавила літературознавців ще за його життя. Кожна поетична книжка автора розглядається як помітне слово в поезії, видатне досягнення в літературі. Зокрема, Юрій Лавріненко зауважував, що «у короткому відтинку свого життя між 17 і 24 він устиг здобути високе місце — в сузір'ї наймолодших-найсильніших — поруч Бажана. Ні на кого іншого не схожий, Мисик якимось одразу сформував у своїй поезії власне відчуття, коли не образ світу» [4, с. 361]. Його творчість досліджували Євген Адельгейм, Володимир Брюгген, В'ячеслав Брюховецький, Григорій Гельфандбейн, Тетяна Гнедич, Іван Драч, Микола Ільницький, Олесь Лупій, Терень Масенко, Ігор Муратов, Марина Новикова, Леонід Новиченко, Валер'ян Поліщук, Яків Савченко та ін. Ім'я митця слова згадується в енциклопедіях і словниках.

Не зважаючи на велику кількість статей, присвячених аналізу поезії Василя Мисика, прозова творчість письменника залишилася поза увагою дослідників, що й зумовило написання статті.

Необхідність дослідження жанрів малої прози у творчій спадщині Мисика вимагає аналізу творчого доробку митця слова, що дозволить сприйняти Мисика не лише як талановитого поета, але й прозаїка, а отже, систематизує знання про письменника. На цьому етапі розвитку суспільства вважаємо за необхідне вивчення малих прозових жанрів у творчості Мисика як високоморальних і задля навчання молодших поколінь етичній і естетичній красі людини. Антропоцентричність творів письменника стає провідною ланкою в актуальності дослідження його творчості.

Мета статті — розгляд прозового доробку Мисика у всій складності й багатогранності його тематики і проблематики.

Реалізація поставленої мети зумовлює розв'язання таких завдань: з'ясувати ступінь осмислення творчої спадщини письменника в рецепціях сучасної літературної критики; розглянути особливості малих прозових жанрів Мисика; осмислити вплив Мисика як поета на прозаїка.

Мисика не можна віднести до письменників, які змінюють свою манеру, переходять від однієї тональності до іншої, легко й безболісно піддаються впливу тієї чи іншої тенденції. Його творча натура дуже цілісна, і зміни мотивів, поетики визначено, передусім, поштовхами із середини, внутрішніми спонуканими, у яких відображаються зовнішні прикмети часу, епохи і людини в ній. Те ядро, яке сформувалося вже на початку творчої діяльності, виявилось стійким, зберегло основу, свою природу впродовж усього творчого шляху Мисика. За словами Муратова, манері письма Мисика був властивий «спокій могутній, як степове безмежжя, спокій, втілений у відкарбовані, мов залізні рядки» [7, с. 424].

До малої прози Мисик звертається вже на початку своєї творчої дороги: у 27 років він стає автором збірки оповідань «Галаганів сон», двох книжок-нарисів про Схід, численних перекладів. Серед жанрів малої прози у творчому доробку Мисика широко представлено оповідання. Максим Горький у свій час окреслював такі характерні риси оповідання, як «чіткість зображення місця дії, живість дійових осіб, точність і барвистість мови» [1, с. 406]. Своєрідна, більша, ніж у повісті, стислість розкриття змісту, відчутна ущільненість розповіді, відбір найголовнішого, невелика кількість дійових осіб — усе це й становить прикметні ознаки жанру оповідання і уможливорює у порівняно невеликому творі змалювати життя людини випукло і правдиво. Названі ознаки оповідання знаходять конкретне художньо-стильове втілення у творчому доробку Мисика.

Існують усі підстави розглядати оповідання Мисика як невід'ємну складову його творчості, зі своєю специфічною поетикою, котра потребує окремої інтерпретації. До того ж, слід додати, що й у широкому історико-літературному плані аналіз таких малих епічних форм стає дуже важливим.

Автори «популяризаційного» оповідання, яких підтримував і Мисик, старанно відбирали й вивчали документальні матеріали про історичні реалії під певним кутом зору, зверталися до постатей бунтарів, протестантів, борців, популярно інтерпретуючи живий у віках потяг до волелюбних ідей, аксіологічно-дидактичний заклик шанувати тих, хто часто ціною крові відстоював їх. Так, оповідання Мисика «Доручення», опубліковане у четвертому номері журналу «Прапор» за 1970 рік, висвітлює події революції 1917–1921 років. Письменник зосереджує увагу не на конкретних історичних персоналіях, а акцентує на простій людині з її внутрішніми переживаннями, з образним рядом, який характеризує і реалії того часу, й увиразнює передачу думки автора: «Він ніколи не шукав зустрічі з бандитами, але махновці просто-таки ненавиділи його. Як же! Він стріляв у самого Нестора Махна! Та ще й часто хвалився цим. Заскочили тоді мене махновці у сільвиконкомі, не ждав я їх. Куди ж подітись? У школі було відхилене вікно (сам колись відхилив про всяк випадок). Заліз я в той клас, де сцена, сховався в суфлерську будку, сиджу. Надвечір застрочив кулемет на вигоні, од станції. Догадуюсь — наші! Мерщій по драбині на горище. Виглянув у віконечко на шлях, аж повз школу, зовсім близько, їде сам Нестор Іванович із своєю свитою... Вдарив я з гвинтаря... Така досада: промазав» [6, с. 53].

Крізь діалоги автор показує і характер героїв, симпатизуючи їм або, навпаки, викликаючи антипатію:

«Як же він сьогодні помилився? Досі ж нікому не давався до рук!

— Хто? — байдуже питає батько.

— Міліціонер тутешній, Савка.

— Це той, що стріляв у мене?

З цікавістю розглядає Савку.

— Молодець, небоязкий...» [6, с. 55].

Активне використання засобів ретроспективи (спогадів, роздумів, авторських відступів) дозволяє розширити межі творів, показати характери не статично, а в процесі формування: «Не зіходить мені Савка з думки. Так по-дурному пропав чоловік: то було махновці по два тижні стояли в нашому селі та все дошукувались його й не могли виявити, а тут на яку годину-дві заскочили та й наткнулись» [6, с. 56].

Оповідання письменника, з одного боку, продовжили гуманістичні традиції світової культури та мистецтва, з іншого, — всебічно характеризують внутрішній світ особи в конкретних історичних умовах.

Деталізоване зображення емоцій, почуттів, психіки загалом формує цілісний, цілком новаторський позитивно-негативний образ.

У творчості письменник передає свою думку не стільки через пейзажі або побут, скільки у спосіб внутрішніх переживань героя. У конфлікті між минулим і сучасним, власними спогадами і дійсністю перебуває головний герой оповідання «Вихідний день». За один день Іван Петрович переживає все те, що було важливим для нього в минулому і чого так не вистачає йому в сьогоденні. Через героя твору Мисик показує проблему дисгармонії людини, котра забуває своїх друзів, рідні місця: «Хотілось порадитися з тобою, як із колишнім найкращим другом. Життя задає такі задачі, що їх і сам Соломон премудрий не розв'яже. Заїздив до тебе в сорок сьомому, п'ятдесят третьому, п'ятдесят четвертому. Дома не заставав. Справили на завод. Подзвонив з прохідної в цех, аж секретарка одказує, що зараз оперативка і турбувати тебе ні в якому разі не можна» [5, с. 7].

Одним із пріоритетних принципів художнього мислення Мисика став психологізм, що значно визначило стильові особливості його прозових творів. Психологізм зумовив істотні зміни в ідейно-тематичному, композиційному, образному оформленні прози того періоду. Як зазначає Іван Денисюк, «психологізм стає тою вибуховою силою, яка розсаджує зсередини стару форму повісті, новели чи оповідання і витворює нову. Змінився об'єкт спостереження, змінилися співвідношення героя і тла, сюжет, композиція, характер зображуваної події. Подія відбувається не зовні, а в душі людини» [2, с. 148].

Уведення образу оповідача у прозовий твір дозволяє унаочнити та візуалізувати найтонші переживання, психічні порухи, максимально психологізує розповідь, більш повно й виразно розкриває та наближає героя до читача. Дослідження наративних форм малої прози Мисика показало, що приблизно у половині оповідань присутній образ персоніфікованого оповідача, оповідь здійснюється від першої особи.

Позаяк письменник сформувався вперше як поет, існують підстави говорити про вплив ліричного начала на прозову творчість Мисика. Однак прозу письменника ліричною в повному розумінні цього слова назвати не можна, адже епічне й ліричне в ній не пригнічують одне одного, а співіснують. Це і становить синтез, в якому реалізується справжня взаємообумовленість епічного і ліричного планів. Варто зупинитися на цьому детальніше.

У епічному творі Мисик створює особливий лірико-асоціативний план. З огляду на вищесказане можна констатувати, що маємо унікальну нагоду розглянути творчість художника, який апріорі належить до епічної прози, тому що ліричне втілюється в прозаїчному тексті.

Ліричний початок у прозовому творі Мисика не стає конфліктним щодо сюжету й до психологізму, але при цьому й не становить синонім психологізму. Психологічна умовність і психологічна достовірність в розробленні прози співвідносні зі стилем автора, проте психологічний бік підсилює сюжетно-прозаїчну компоненту твору, тоді як лірична, уважають філологи, створює вектор «лірика — поезія».

У зв'язку з цим особливу увагу приділено інтерпретації терміну «художній психологізм». З одного боку, концентрація авторської присутності в тексті спричинила розширення художнього простору і часу, з іншого, — спрощення сюжетної канви вивело на перший план не лише стосунки персонажів, але й роздуми самого письменника [3].

Оповідання «Крем'яхи» становить приклад того, як взаємопов'язані в ньому майстерність сюжетоскладання і неоромантичної багатозначності формують символічний ліричний підтекст малого жанру, розширюючи тим самим його художній простір.

Назва оповідання («Крем'яхи»), здається, звужує художній твір до реалістичного розуміння, описового новелістичного оповідання і живописного пейзажного фрагмента (структурно-семантичний план — креслення — думається реалістично видимим — це поширена серед дітей гра в камінці), а символічний підтекст, ліричний план змісту доповнюють його широкий асоціативний простір. Синестетичний план сприяє формуванню ліричного простору, сполучаючи емоційно-фізичне й асоціативно-імпресіоністичне. Наприклад, символіка гри на фоні палаючих танків і розривання бомб, відсилання до компонентів пейзажної характеристики й народних

прикмет в аналізованому оповіданні («Діти гралися, літаки летіли й летіли, бомби рвалися...») перетворюють тривіальний сюжет розповіді в ліричний твір, що доводить ідею всеплинності.

Дивна здатність Мисика-художника по-різному бачити одні й ті ж події дозволяє йому, «граючи» сюжетами й описами у своїх розповідях, кожного разу по-новому створювати ліричний план змісту. Так, в оповіданні «Вовчі тропи» природа сприймається автором як стихія з таємничим життям, сповнена вищого сенсу і значення. Тут Мисик використовує таку художню форму, як іносказання. У розповіді органічно з'єднується ліризм і дидактизм. «Не кожному слову вір; у кожного своя правда», — такий наказ автор залишає своєму читачеві. З іншого боку, трагізм, супутній образу незахищених дітей, у творчості Мисика доповнює сюжетний план подій ліричним переживанням.

Мотив війни в багатьох текстах автора («Діти», «Комбат», «Крем'яхи») стає стрижневим на змістовому рівні. Любов до своїх рідних, дітей і смерть — це нерозривно зв'язані між собою реалії, які набувають у текстах художника особливого звучання. Проте слід зазначити, що близькість цих понять, тісне їх співіснування характерне для всієї культури післявоєнного часу. Мотив беззахисності дітей перед обличчям війни, що сприймається героями як пробудження і заклик до дій, розкривається в апелятивності таких понять, як вік і жах смерті.

Характерним для малої прози Мисика стає відсутність персонажів-характерів, замість них в оповіданнях — типажі, здебільшого позитивні («Комбат», «Діти» «Крем'яхи»), позитивні і негативні («Доручення», «Вовчі тропи», «Вихідний день»).

Характерним для творів Мисика стає відсутність суто негативних образів, кожен має свою позитивну протипагу. Скажімо, можна розглянути Савку з оповідання «Доручення». Він і хитрий, і виверткий, і дипломатичний, і обачливий, і знається на деяких тонкощах людської психіки. Проте всі ці й інші його якості змикаються в одній крапці, утворюючи загалом типаж авантюриста-захисника, позитивного персонажа. Зіткнення суперечностей світосприйняття в його душі не відбувається: автор не дозволяє йому покинути замкнене коло типажності.

Відсутність у творах Мисика «діалектики душі» становить причину редукування стосунків між персонажами. У його малій прозі не можна зустріти ні розгорнутих, наділених здатністю до рефлексії ставлення героя до себе, ні всепоглинаючого кохання, бо метою автора стає показ звичайної, не зацикленої на собі людини з типовими проблемами й турботами. Однак ця типовість торкає читача апеляціями до фундаментальних орієнтирів життя.

Наскрізьну тему малої прози Мисика становить співчуття «маленькій людині». Зокрема, оповідання «Діти», «Комбат», «Крем'яхи» ввібрали характерне для народу ставлення до дитини, в якому поєднано співчуття й розуміння, турботу й піклування, радість і надію. Адже діти й на війні діти, із притаманним для них внутрішнім світом, своїм ставленням до навколишнього. Мораль і етика Мисика походять від народного кореня, як і саме лексично-інтонаційне забарвлення оповіді.

Усі твори письменника, до певної міри, пронизано особливим ліричним відчуттям. Способи формування ліричного плану змісту в творах письменника різноманітні. Проте головне, — це увага до життя душі, не до подій як таких, а до опису переживань цих подій, більше того, до динамічності того, що можна було б назвати ліричним сюжетом.

Отже, напрям, обраний художником на початку творчої дороги, виявляється таким, що визначає його стиль і в зрілі роки творчості. Приклади малої прози Мисика, зразкові з точки зору обов'язкового сюжетно-композиційного ресурсу, становлять органічний сплав епічного і ліричного начал.

Список використаної літератури:

1. Горький М. Літературно-критичні статті / Максим Горький. — К.: Держлітвидав України, 1951. — 267 с.
2. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози XIX — поч. XX ст. / І. О. Денисюк. — Львів: Академічний Експрес, 1999. — 280 с.
3. Коваленко А. Г. Очерки художественной конфликтологии: Антиномизм и бинарный архетип в русской литературе XX века / А. Г. Коваленко. — М. Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 2010. — 491 с.

4. Лавріненко Ю. Василь Мисик (Літературна сільвета) / Юрій Лавріненко // Розстріляне Відродження: Антологія 1917–1933: Поезія — проза — драма — есей / упорядкув., передм., Ю. Лавріненка; післямова С. Сверстюка. — К.: Смолоскип, 2002. — С. 361–364.
5. Мисик В. Вихідний день / Василь Мисик // Прапор. — 1962. — № 6. — С. 6–14.
6. Мисик В. Доручення / Василь Мисик // Прапор. — 1970. — № 4. — С. 52–59.
7. Муратов І. Глибинна пристрась. Риси до літературного портрета В. Мисика / Ігор Муратов // Твори: у 4 томах — К., 1983. — Т. 4. — С. 424–430.

Vasyl Mysyk's Short Prose: A Theoretical and Critical Perception

The article deals with the examples of short prose texts by Vasyl Mysyk. Vasyl Mysyk's works analysis demonstrates that though the writer's short prose is considered to be an integral part of his work it should be interpreted in a different way. It is shown how the creative talent of Vasyl Mysyk influenced his prose. The combination of epic and lyric elements is realized without any of them being dominant. The writer continues to defend his ideological and aesthetic principles rendering them by various means.

Key words: story, plot creating, narrative form of short fiction, art psychologism, motive.

УДК 821.161.2–1.09Ірлявський

Катерина Шимоняк (Ужгород)

ПОЕТИЧНИЙ КАЛЕНДАР ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ У ЗБІРЦІ ІВАНА ІРЛЯВСЬКОГО «МОЯ ВЕСНА»

У статті досліджено символічне значення поетичного календаря людського життя у збірці І. Ірлявського «Моя весна», простежено реалізацію теми смерті та безсмертя у збірці. З'ясовано характер авторського «я» на основі дихотомічних зв'язків із закономірністю річного календарного циклу природи.

Ключові слова: вічність, час, образ, міфологема, поетичний календар.

Синкретизм природного циклу та людського життя у збірці Івана Ірлявського «Моя весна» розкриває здатність осмислювати універсалію часу в символічних значеннях календарної регламентації року. Циклічність природи як визначник часового порядку у Всесвіті дозволяє відтворити індивідуально-авторське розуміння ідеї вічності через трансцендентне співвідношення з особистою долею. На думку Л. Голомб, джерелом названих поетичних мотивів у самодостатній замкненій системі кожного митця постає «діалектика контрастів, суперечностей, безперервних перетворень і змін у природі й людському житті, суб'єктивно часто трагічна, а об'єктивно закономірна, неминуча» [2, с. 264].

Зосередженість на онтологічному сенсі смерті як метафізичного обумовлення нового життя виключає типове розуміння часового порядку і скеровує увагу на трактування субстанції Часу як корелята переродження та вічності. Звідси містичне розуміння Ірлявським багат шаровості простору. Варто зазначити, що автор належить до празької школи поетів, у творчості яких, за спостереженням Ю. Коваліва, «не існує вікових погранич, тут панує потік ненастанних перероджень, метаспихозне втаємничення в секрети невмирущого Роду — національного архетипу героїчного призначення людини, завдяки якому ліричний персонаж, не лишаючи позиції Dasein (ось-тут, тут-і-зараз, тут-і-скрізь), ніби водночас перебуває в різних часових вимірах» [6, с. 32].

Ірлявський, спираючись на фольклорні традиції українського народу, конструє символічний календар людського життя як модус універсального світопорядку. С. Николишин одним із перших